

KAMEN RIKEW
Uniwersytet im. św. Klimenta Ochrydzkiego
Sofia

Sofijska polonistyka i współczesne bułgarskie polonofilstwo

Początek sofijskiej (a zatem i bułgarskiej) polonistyki sięga roku 1888¹, kiedy to w nowo założonej Szkole Wyższej (dzisiejszy Uniwersytet Sofijski) otwarto dwa kierunki studiów: filologię słowiańską² i historię. Już wtedy zaobserwowano zjawisko, które towarzyszy bułgarskiej polonistyce do dziś: funkcjonowanie nauczania języka i kultury polskiej na poziomie akademickim w ramach szerszej rozumianej sławistyki. Nadal sofijscy poloniści mają oficjalną kwalifikację absolwentów filologii słowiańskiej, a polonistyka jest wpisywana do dyplomu jako specjalność. Fakt ten jest związany z wieloletnią tradycją akademicką i nie podkreśla wystarczająco polonistycznego profilowania wykształcenia, ale – jak zobaczymy – ma też swoje zalety.

W pierwszych dziesięcioleciach XX wieku wielkim popularyzatorem polskiej literatury i dziedzictwa kulturowego, dającym niewątpliwie początek polonofilstwu w wysokiej bułgarskiej kulturze, stał się prof. Bojan Penew (1882–1927), który na Uniwersytecie prowadził cykle wykładów „Romanizm polski”, „Nowa polska liryka” oraz „Adam Mickiewicz”. Rolę Penewa dla rozwoju profesjonalnej polonistyki i wyjątkowej obecności Polski w buł-

¹ O nauczaniu języka polskiego i studiach polonistycznych w Bułgarii zob. Karagiozow 2007, 17–19.

² Trzeba zaznaczyć, że mowa tutaj o „symbolicznych początkach” polonistyki i sławistyki, ponieważ pierwsze dyscypliny na Uniwersytecie nie zawierały żadnego specjalistycznego kursu języka ani literatury krajów słowiańskich; z problematyką ściśle sławistyczną związany był jedynie kurs z ogólnosłowiańskiej etnografii i dialektologii (Диневков 1982(a), 317–318).

garskim życiu kulturalnym trudno przecenić³, natomiast rzeczywista powstanie polonistyki uniwersyteckiej nastąpiło w roku 1938, kiedy język polski został wprowadzony jako obowiązkowy dla studentów sławistyki.

Kolejną ważną datą w historii nauczania języka i kultury polskiej na Uniwersytecie Sofijskim jest rok 1953, który przyniósł podział filologii słowiańskiej na bułgarystkę i sławistykę (o trzech profilach: polonistycznym, bohemistycznym i serbo-chorwackim; samodzielna rusycystyka istniała już od 1946 roku) wraz z powstaniem dwóch katedr sławistycznych: językoznawstwa słowiańskiego i literatur słowiańskich. Od tego czasu zaczął się pelen rozkwit sofijskiej polonistyki jako kierunku prestiżowego i dającego kwalifikacje ogólnosławistyczne (w tym bułgarystyczne) oraz z zakresu polskiego języka, literatury i kultury.

Obecny program studiów polonistycznych na Uniwersytecie Sofijskim jest usankcjonowany przez długoletnie tradycje naukowe, które nadają mu ściśle filologiczną treść. Oprócz praktycznej nauki języka i historii literatury polskiej (od średniowiecza do XXI wieku), obowiązkowymi przedmiotami nadal są: historyczne i kulturowe realia Polski, fonetyka i fonologia, morfologia, słowotwórstwo i leksykologia polska, stylistyka, gramatyka historyczna i historia języka polskiego. Warto podkreślić, że problematyka polonistyczna jest również ważnym elementem innych dyscyplin, wykładanych na kierunkach: sławistyka, filologia rosyjska i filologia bułgarska jako składnik przedmiotów takich, jak: historia literatur słowiańskich, teoria i praktyka przekładu, gramatyka porównawcza języków słowiańskich.

Na początku XXI wieku w związku z restrukturyzacją szkolnictwa wyższego i synchronizacji bułgarskiego systemu edukacji z wymogami europejskimi, sławistyka na Uniwersytecie Sofijskim odniosła wielki sukces w walce o zachowanie prestiżu i akademickiej wielowymiarowości poszczególnych kierunków filologii słowiańskiej – polonistyka stała się jednym z nielicznych kierunków w Bułgarii, na którym ukończone studia gwarantują bezpośrednio uzyskanie tytułu magistra. Uniknięcie sztucznego podziału studiów na dwa stopnie zostało uzasadnione przez fakt, że sławiści na Uniwersytecie Sofijskim studiują jednocześnie filologię bułgarską i zyskują „podwójny” dyplom magistra: filologii słowiańskiej (polskiej) i bułgarskiej. W praktyce oznacza to, że absolwenci są również uprawnieni do wykładania języka i lite-

³ Działalność prof. Penewa jest szeroko badana przez bułgarskich i polskich naukowców; o jego miejscu w polsko-bułgarskim dialogu kulturalnym zob.: Бахнева 2002; Бахнева 2012; ПИКЕВ 2005.

ratury bułgarskiej na wszystkich poziomach nauczania. Natomiast na końcu czwartego roku studiów polonista sofijski wybiera specjalizację językoznawczą, literaturoznawczą lub kulturoznawczą (antropologiczną), w ramach której prowadzone są wykłady i zajęcia zgodne z wybranym profilem. Ta administracyjna unikatowość sofijskiej polonistyki okazała się edukacyjnie i praktycznie efektywna w ostatnich latach, odgrywając podwójną rolę: zapewnia absolwentom większe szanse na znalezienie pracy, a równocześnie – w sytuacji, kiedy absolwent wybiera pracę związaną przeważnie z jego specjalnością bułgarystyczną – gwarantuje, że wykształcenie polonistyczne zawsze będzie oddziaływać pozytywnie na jego działalność zawodową.

Ważną rolę w nauczaniu języka polskiego na Uniwersytecie Sofijskim od 1954 roku odgrywają lektorzy wysyłani przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Legendarny status wymagającej, lecz niezmiernie lubianej i mającej pozytywny wpływ na kształcenie studentów wykładowczyni uzyskała w latach 1955–1965 lektorka Teresa Dąbek-Wirgowa⁴ (Szwat-Gylybowa, web), o której z dużą dozą nostalgii wspomina Bożko Bożków w swoich pamiętnikach (Бошков 2010). W następnych latach dużą popularnością wśród studentów i kolegów cieszyli się m.in. Jerzy Majchrowski, Wojciech Gałązka, Anna Szwed, Żaneta Pawłowicz i obecna lektorka Dorota Fater. To właśnie dzięki pomysłowi Anny Szwed, który zyskał wsparcie ówczesnego rektora uczelni, profesora Bojana Biolczewa (wychowanka Uniwersytetu Jagiellońskiego), Instytutu Polskiego w Sofii oraz różnych fundacji polonijnych, w 2000 roku założono nowoczesny Gabinet Polonistyczny im. Adama Mickiewicza (Радомирска 2000), na wzór którego w następnych latach stworzono kolejne gabinety specjalistyczne dla bohemistów i serbokroatyistów. Gabinet polonistyczny, który wyposażony została w najnowszy sprzęt i który posiada imponującą bibliotekę, przestrzeń do pracy indywidualnej, a w ostatnich latach zyskał także dodatkową małą salę dydaktyczną⁵ – w ciągu ostatnich 13 lat jest również miejscem wykładów otwartych, promocji książkowych, wieczorów autorskich i występów teatryku polonistów pod kierownictwem długoletniej wykładowczyni języka polskiego Antoanety Popowej.

Szczególne miejsce w rozwoju bułgarskiej humanistyki sofijscy poloniści zyskali przede wszystkim dzięki swojemu olbrzymiemu dorobkowi nauko-

⁴ Dla studentów mojego pokolenia takim nietykalnym autorytetem w nauczaniu języka polskiego na Uniwersytecie była Lidia Świerczek, która – będąc Bułgarką – potrafiła niestrudzenie wyjaśniać nawet najdrobniejsze szczegóły polskiej gramatyki lepiej niż sami Polacy.

⁵ W codziennym dyskursie akademickim Gabinet Polonistyczny jest popularny jako „Polski gabinet” lub po prostu „149”, a jego mała sala – jako „149 A”.

wemu. Po drugiej wojnie światowej niepodważalny autorytet uzyskały m.in. prace profesorów Kujo Kuewa⁶ i Petra Dinekowa o Mickiewiczu i o innych polskich romantykach, o pozytywistach, a także studia nad imionami polskimi prof. Liubomira Andrejczina, studia porównawcze i pierwszy słownik polsko-bułgarski językoznawcy prof. Iwana Lekowa. W następnych dekadach polonistyka sofijska zasłynęła dzięki badaniom takich językoznawców, jak Iwan-ka Gugulanowa (autorka monografii *Българските причастия и деепричастия в славянски контекст*, współautorka *Gramatyki konfrontatywnej bułgarsko-polskiej*, t. IV oraz *История на славянските езици, т. I. Западни славяни*) czy Iskra Likomanowa (*Славяно-славянският превод. Лингвистичен подход към художествен текст*).

Zasadniczą funkcję nie tylko dla rozwoju akademickiej slawistyki, lecz również dla przybliżania kultury polskiej czytelnikom bułgarskim pełnią monografie Wojana Biolczewa *Станислав Виспянски. Енциклопедист на неоромантизма, Пътят на едно възраждане. Самобитност и европейски традиции в поезията на Полския ренесанс; Отвъд мита. Адам Бернард Мицкевич. Между осанката на народния пророк и homo ludens*, Weliczka Todorowa *Общуване с церемонии или българските образи на Полша и поляците*, Panajota Karagiozowa *Някогашните славяни днес і Славянските свети мъченици. Същност и канонизация; хронология и типология; критика и апология на славянското мъченичество*, Kaliny Bachnewej *Преселението на художественото слово: полският романтизъм и модернизъм и френският символизъм в българския поетичен контекст от края на XIX до 20-те години на XX век*, która jest również autorką wielu studiów nad polsko-bułgarskim dialogiem literackim. Ważny wkład w dorobek sofijskiej polonistyki mają badania przedstawicieli Instytutu Literatury BAN (Bułgarskiej Akademii Nauk): w licznych studiach Wandy Smochowskiej-Petrowej, niezwyklego człowieka i wybitnego historyka literatury, poruszone zostały mało znane aspekty stosunków polsko-bułgarskich; dzisiejszym wielkim inicjatorem międzynarodowych projektów naukowych i współpracy z polskimi ośrodkami akademickimi jest Magda Karabelowa. Warto dodać, że poloniści-literaturoznawcy Uniwersytetu Sofijskiego to osoby znane nie tylko z działalności naukowo-dydaktycznej: prof. B. Biolczew, rektor Uniwersytetu w latach 1999–2007, jest wybitnym pisarzem; prof. Karagiozow to tłumacz polskiej literatury pięknej, który w ostatnich latach wydał własne tomy poetyckie.

⁶ Pierwszy regularny wykładowca literatury polskiej na Uniwersytecie Sofijskim (Днеков 1982(b), 396); o jego dorobku polonistycznym i ogólnoslawistycznym zob. cały artykuł Petra Dinekowa.

Obecność sofijskiej polonistyki w bułgarskim życiu kulturalnym jest pośrednio widoczna także dzięki wybitnym polskim naukowcom i działaczom kultury, którzy uzyskali tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Sofijskiego. Są to: Tadeusz Lehr-Splawiński (1939), Kazimierz Nitsch (1939), Stanisław Słoński (1939), Ignacy Mościcki (1939), Tadeusz Kotarbiński (1939), Tadeusz Banachiewicz (1948), Mieczysław Karaś (1976), Sylwester Kaliski (1977), Franciszek Sławski (1996), Jerzy Rusek (1998), Bronisław Geremek (1998), Edward Możejko (2001), Ryszard Kapuściński (2002), Zygmunt Bauman (2002).

Czynnikiem mającym wpływ na wysoki poziom zarówno naukowy, jak i kulturalno-promocyjny sofijskiej polonistyki jest długoletnia współpraca z Instytutem Polskim w Sofii, założonym w 1949 roku⁷. Przez dziesięciolecia reżimu komunistycznego ta placówka kulturalna odgrywała dla Bułgarów „rolę otwartego okna na Polskę i wolny świat” (Karagiozow 2007, 19). Poprzez swoją różnorodną działalność Instytut Polski dzisiaj niewątpliwie jest jednym z atrakcyjnych punktów na mapie życia kulturalnego stolicy, jest stałym partnerem w wydawaniu i promocji efektów polonistycznej pracy naukowej bułgarskich badaczy, jest głównym promotorem przekładów nowoczesnej literatury i teatru. Na szczególną uwagę zasługuje współpraca Instytutu z czołową gazetą literacką w kraju – „Literaturen westnik”; dzięki wspólnym inicjatywom w ciągu ostatnich 15 lat regularnie ukazują się polskie numery pisma „Literaturen westnik”, poświęcone aktualnym zjawiskom literackim w Polsce. Dzięki temu można bez przesady powiedzieć, że Instytut Polski w Sofii jest żywym uczestnikiem współczesnego procesu literackiego w Bułgarii.

Początek roku 2010 przyniósł polonistom, polonofilom i działaczom kultury bułgarskiej trudne wyzwanie. Wiadomość o likwidacji Instytutu Polskiego w Sofii spowodowała ostry sprzeciw, dzięki któremu ośrodek polskości mógł kontynuować swoje funkcjonowanie w Bułgarii. Liczba podpisów pod petycją w sprawie istnienia Instytutu mówi sama za siebie: 1904 głosów za i tylko 9 przeciw (Petycja 2009). W taki sposób potencjalnie tragiczny punkt w historii dialogu polsko-bułgarskiego zamienił się w niezaprzeczalny sukces obywatelskiej aktywności polonofilów z kraju bałkańskiego.

Osobą związaną od wielu lat z Instytutem Polskim, która stała się zarówno uosobieniem dialogu polsko-bułgarskiego ostatniego półwiecza, jak i samego Instytutu, jest wieloletni tłumacz rządowy, konferencyjny i literacki Bożko Bożkow – postać niemalże już legendarna, to człowiek posiadający

⁷ Szczegółowy artykuł o historii i działalności Instytutu Polskiego w Sofii napisały młode absolwentki sofijskiej polonistyki Galina Georgiewa i Radostina Petrowa (Георгиева – Петрова 2011). Polski tekst obu autorek o Instytucie został pomieszczony w tym tomie.

niezwykłą wiedzę na temat niuansów języka polskiego, od 1971 roku (z przerwami) do dzisiaj prowadzi kursy językowe w Instytucie Polskim, jest tłumaczem sztuk teatralnych (m.in. Tadeusza Różewicza, Sławomira Mrożka, Karola Wojtyły). Jego wspomnienia *Od Gomułki do Kwaśniewskiego i od Żiwkowa do Pyrwanova* (2010) są barwnym świadectwem kontaktów między oboma krajami na szczeblu politycznym, kulturalnym, turystycznym, personalnym. Postać Bożkova jest wyrazistym przykładem tego, w jaki sposób działalność Instytutu Polskiego i sofijskiej polonistyki kreuje współczesne bułgarskie polonofilstwo.

Nowoczesne bułgarskie polonofilstwo niewiele się różni od polonofilstwa pierwszych entuzjastów, założycieli Towarzystwa Polsko-Bułgarskiego (zał. 1918) i „Przeglądu Polsko-Bułgarskiego” (poświęconego przyjaźni między oboma krajami, wychodzącego w latach 1919–1925, 1931–1935). Prof. Bojan Penew i jego żona, poetka i tłumaczka Dora Gabe stali na czele grupy intelektualistów, którzy szczerze szukali w polskiej kulturze źródeł do europeizacji własnej tradycji narodowej. Dla wielu przedstawicieli inteligencji w postkomunistycznym bałkańskim kraju Polska znowu pełniła rolę pomostu między nowoczesną cywilizacją zachodnią a nieco zacofaną na swojej własnej drodze do wysokiej europejskiej kultury Bułgarią. Przekonanie, że „to, co dzieje się w Polsce, wcześniej czy później będzie miało nieuchronnie miejsce i w Bułgarii” (Karagiozow 2007, 17), uwydatniło nowoczesne figury polskości, które w swojej bułgarskiej recepcji miały uosabiać skuteczne modele okcydentalizacji, akceptację kultur słowiańskich przez Zachód. W taki sposób funkcjonowanie wybitnych Polaków z końca XX wieku w „imaginarium” Bułgarów zaczyna różnić się od swojego oryginalnego kontekstu; rzecz jasna, że możliwe kontrowersje, typowo polskie właściwości tych emblematycznych postaci łatwo uda się pominąć.

Pierwsza fala współczesnego bułgarskiego polonofilstwa uwidoczniła się w zachwycie nad Lechem Wałęsą, Adamem Michnikiem i Leszkiem Balcerowiczem (por. Генчева-Попова 2011, 219–227). Równoległe z nim rósł autorytet papieża Jana Pawła II (Генчева-Попова 2011, 208–210) – trzeba wyraźnie podkreślić, że fakt ten wygląda nieco niewiarygodnie na tle typowo ateistycznego dyskursu dominującego w obecnym społeczeństwie bułgarskim i historycznej tradycji prawosławnej. Ciekawym zjawiskiem kulturowym jest prawie bezwzględna aprobata dla działalności „polskiego papieża” w kraju, w którym – poza kontekstem Jana Pawła II – kwestie dotyczące np. aborcji lub eutanazji nie spowodowały szerokiej dyskusji publicznej.

Na początku XXI wieku wielkim symbolem intelektualnej potęgi Polaków, ich literackiego geniuszu we współczesności stał się Czesław Miłosz. Szereg

wybitnych tłumaczy przyczynił się do popularyzacji poezji, prozy i eseistyki noblisty, a jego wybrane dzieła w języku bułgarskim wydano w pięciu tomach (w dodatku w ostatnich dwóch latach okazały się oddzielne przekłady zbioru *TO* oraz *Rodzinnej Europy*). Ogromny autorytet Miłosza wywołał liczne dyskusje i omówienia krytycznoliterackie, ale – co jest najważniejsze – wyszedł poza granice literatury i zaczął konkurować z autorytetem... papieża. Podam tylko jeden przykład: w numerze pisma „Literaturen westnik” poświęconym obchodom Roku Miłosza, anons na stronie tytułowej brzmi następująco: „Czesław Miłosz (30 czerwca 1911–14 sierpnia 2004). Poeta wieku, poeta myśli twardej, przywódca duchowy, nauczyciel wiary, filar polskiej kultury” (AB 2011, 1). Sądzę, że taką gloryfikację wielkiego poety rzadko można spotkać nawet w jego ojczyźnie. Na podstawie wymienionych głównych postaci, dających impet nowoczesnemu polonofilstwu w Bułgarii, zarysowują się kardynalne wartości, których deficyt w naszym bałkańskim kraju znowu aktualizuje rolę Polski jako „okna na świat” we współczesnej świadomości Bułgarów: to wolność i wiara.

Wymienione aspekty obecnego istnienia sofijskiej polonistyki i bułgarskiego polonofilstwa świadczą o różnych poziomach funkcjonowania polskości w tym kraju bałkańskim. W pierwszych latach nowego wieku Polska nadal cieszy się wielkim autorytetem wśród Bułgarów, lecz najważniejszym wnioskiem tych rozważań jest fakt, że polska kultura i społeczeństwo mają wielowymiarowe i różnorodne oblicza, a przyjaźń między oboma krajami to nie komunal polityczny minionej epoki, lecz nasza wspólna rzeczywistość.

Literatura

- Karagiozow P., 2007, *Nauczanie języka polskiego i studia polskie w Bułgarii*, „Kwartalnik Polonicum”, nr 5.
- Petycja 2009, Dokument Nr 4750: *Likwidacja Instytutu Polskiego w Sofii*, 31.12., <http://www.petycje.pl/petycjePodglad.php?petycjeid=4750> [dostęp: 25.04.2013].
- Szwat-Gylybowa G., *Z historii slawistyki na Uniwersytecie Warszawskim. Teresa Dąbek-Wirgowa*, http://www.iszip.uw.edu.pl/historia/ksiega/14_dabek.html [dostęp: 25.04.2013].
- Бахнева К., 2002, „Тази вечер слушах Танхойзер”. *Театрализирането на епистолярния диалог между Боян Пенев и Мария Каспрович*, w: Rusek J., Stępnik-Minczewska W. (red.), *Bułgarzy na Uniwersytecie Jagiellońskim w okresie międzywojennym*, Kraków, IFS UJ.
- Бахнева К., 2012, *Западноевропейската романтика и нейните отражения в славянските литератури. Последният лекционен синтез на Боян Пенев*, w: Бахнева К. и кол. (red.), *Славяните. Общество, религия, култура. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на професор д-р Панайот Карагьозов*, София: УИ „Св. Климент Охридски”.

- Божков Б., 2010, *От Гомулка до Квашневски и от Живков до Първанов. Спомени на преводача*. София: Валентин Траянов, 504 стр.
- Генчева О., Попова А., 2011, *(Не)побореният разум. Българските стереотипи за поляците от епохата на социализма*, „Литературни Балкани”, nr 21.
- Георгиева Г., Петрова Р., 2011, *Полският институт в София*, „Литературни Балкани”, nr 21.
- Диневков П., 1982 (а), *Деведесет години*, в: Диневков П., *Литература и култура*, София: Наука и изкуство.
- Диневков П., 1982 (б), *Научното дело на проф. К. М. Кув*, в: Диневков П., *Литература и култура*, София: Наука и изкуство.
- ЛВ – Литературен вестник, 2011, nr 13–14 (13–19.04).
- Радомирова А., 2000, *Полски кабинет за полонистите на СУ*, „Литературен вестник”, nr 41–42 (20–31.12.2000).
- Рижев К., 2005, *От лодската ракия до софийския Конрад (Как Дора Габе си спомня началото на българско-полския културен диалог)*, в: Бурова А. и кол. (ред.), *Реторики на паметта. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на професор Иван Павлов*, София: УИ „Св. Климент Охридски”.

[Kamen Rikev]

Polish Studies at the University of Sofia and Contemporary Bulgarian Polonophilia

The paper gives an overview of the history and present-day status of Polish studies at St Kliment Ohridski University in Sofia and discusses several key aspects of Polish cultural presence in contemporary Bulgaria. It explains the specific structure of Polish philology studies at the University in the light of the country's modern educational system and highlights the most prominent scholars that have shaped the prestige of this particular branch of Slavistics.

Apart from academic research and educational achievements, another factor playing a significant role in present-day Polish-Bulgarian cultural dialogue is the Polish Institute in Sofia. The paper demonstrates how positive attitudes towards Poland and its cultural heritage have substantially influenced the reception of prominent Poles in Bulgaria. The cases of Lech Wałęsa, pope John Paul II and Czesław Miłosz reveal a tendency to idealize their legacy due to the need of public values lacking in Bulgarian society.

Key words: Polish studies, academic tradition, polonophilia, Polish-Bulgarian cultural dialogue, Polish national heritage in Bulgaria, cultural reception